

Antal Csaba és a világegyetem

Könnyű dolgom van: Antal Csaba díszletei önmagukért beszélnek. Elég ránézni egy díszletre, és az ember megérzi, felismeri Antal Csaba képi világát, pontosabban világképét. Ez odáig fajul, hogy az ő esetében az üres tér is Antal Csaba-szerű üres tér lesz. Mert Antal Csaba, mint általában a jelentős díszlettervezők, filozófus is. Titkos, de alig titkolt programja van, amelynek példáit ennek a kiállításnak a szélén, a peremén helyezte el, finom utalásokként. Ez ott, odabenn nem egyszerűen katalógus, nem egyszerűen térkép, nem is kronológia. Ez a szellemi hinterland feltérképezése, mélyfúrás – az önkifejezésnek egy par excellence díszlettervezőnél ritka formái. Mint amilyen a terem mélyén látható *Donor for Prometheus*, egy ún. *narratív installáció*, amelynek segítségével Antal Csaba konkrétan máj-donorokat toboroz, egy ügyet szolgál, amint az leolvasható a kijelzőről is, teszi ezt még az eredeti projektben szereplő, különös, már csak fotókon látható, az ő személyes közreműködésével életre keltett objektum pusztulása után is, amelyik az *előrelátás* titánjának sorsával foglalkozott egy olyan korban, amelyre az előrelátás éppenséggel nem igazán jellemző; vagy az a túlsordulóan szép, már-már nem evilági, archaikus görög-római motívumokat használó modern villa, amelyet, szinte balkézről, 2011-ben tervezett egy milliárdosnak, és most, mint ritka jelzőt egy hosszú Proust-mondatba, becsempészett az előadások közé; avagy a Térey-Kovalik páros *Lót*-jának aranyszín konzerv- és báránnyal-installációja, amely a darab egyik metaforájából nőtt ki; továbbá Csehov-Jeles legendás *Valahol Oroszországban*-jához készített, a moszkvai metróállomások esztétikáját magába olvasztó, márványoszlopokkal tagolt hatalmas tere. Ez a filozófia továbbá olyan határeset-szerű munkákban jelenik meg, amelyeket tanítványaival közösen készít, amikor a műalkotás nem csupán egy előadás lebonyolítására, hanem kifejezetten az érzékek megnyitására szolgál, hiszen Antal Csaba, ha tanít, nem csupán díszlettervezést, de sok minden mást is tanít, amit az életről tudni kell. Nem szakbarbár, hanem a mások érzékenységére nyitott lélek. Olykor-olykor rendez is, de valószínűleg nem a rámenős rendező-típushoz tartozik. Olyan halkán és visszafogottan tud beszámolni elképesztő helyszíneken készült elképesztő előadásairól, hogy az ember csak utólag döbben rá, miféle eseményről is hallott. És ez még akkor is igaz, ha a díszlet a kortendencia tükre, és visszaköszönnek benne más díszletekben található ötletek. Amelyeket Antal Csaba felkap, és magától értetődően beleilleszt a saját univerzumába. A díszlettervezők folyton fejlődő közös nyelve egy külön disszertáció tárgya lehetne. Mint említettem, ő egy halk szavú, finom úriember, néha az jut eszembe róla, hogy a Napkirály udvarában is nagyon jól mutatna, arcán finom, előzékeny mosoly, haja hófehér, picit megdönti a fejét, úgy figyel rád, felülről lefelé, mert általában magasabb az embernél. Ne tévesszen meg minket ez a finom udvariasság. Antal Csaba egy igazi szakbarbár, aki minden csínját-bínját tudja a szakmájának. Fentebb azt állítottam, nem az. De az. Színházigazgatók reszketni szoktak (nem mindegyik), ha a rendező közli, hogy őt választotta díszlettervezőjének. A híre megelőzi. Tudják, sok pénzbe fog kerülni. De az évszámok mellett ismétlődő rendezőnevek listájából az is kikövetkeztethető, hogy jó néhány rendező, közöttük számos világnagyság, valósággal tektonikus réteget képez az életműben. És nagyjából az a helyzet, hogy ha egy rendező egyszer már dolgozott Csabával, akkor legközelebb is vele dolgozna, sőt, ha tehetné, csakis vele dolgozna. Ismerik, tudják, amilyen nagyratörő és idealista, annyira pragmatikus is. A dolgozást természetesen nem úgy kell érteni, hogy megmondják, mit akarnak, és ő megcsinálja. Ez a dolgozás ebben az esetben a legteljesebb szellemi partnerség. Antal Csabával jól be lehet vásárolni. Mert a díszletei rendszerint gigásziak. Ám a mikro-részleteikben brutálisan szofisztikáltak. Olyasmint kell beszerezni a megvalósításukhoz, amit éppen még nem is gyártanak sehol. Csak esetleg hallott róla, vagy látta valahol, és most utánamegy. Ezek a díszletek nem csak azzal hatnak, ami látszik rajtuk, hanem ezzel a láthatatlan kvalitásukkal is. Ezek a díszletek nem csupán látványok, hanem látnak, élőlények, észlelik maguk körül a világot, nyitott szemmel néznek ránk. Mondjuk egy tükörfal, amelyik hirtelen áttetsző lesz, ha hozzáérnek, ezer gyertya, mely egyszerre fellobban, egy húszkilós, fémekből forrasztott ruha, amelynek szoknyarésze valamely mágikus szertartáshoz készült kicsinyített szimbólum megsokszorozott felhasználásával készült, és a híres színész nő órákon

keresztül mint a jó katona hordozta, tudván, hogy a ruha súlyának jelentése van. A jó igazgatók tudják, hogy az a beletett pénz szellemileg meg fog térülni, ha esetleg anyagilag nem is. A díszletek élete, ellentétben a regények, festmények, zeneművek életével, efemerebb, múlandóbb, rögzítésük, megörökítésük, megőrzésük, ha nem egy kósza emlék, vagy kritikai elemzés formájában, csakis magán az előadáson *kívül* tud megtörténni, amely előadásnak ezek a díszletek alá vannak rendelve. A díszletek járást, teret, szerkezetet, ritmust, dramaturgiát kölcsönöznek az előadásnak. De ha alá vannak rendelve, akkor ez azt jelenti, hogy önmagukban nem műalkotások? Nincs külön jelentésük? Az, hogy festőket kérjenek fel díszlettervezésre, és nem alkalomszerűen, talán úgy fél évszázada jött divatba (azelőtt is előfordult, de nem volt trend), és ők a díszletekbe magától értetődően belekomponálták művészi kézjegyüket, vízjelüket, a 20. század második felének művészi irányzatait. Olykor megcsinálták a saját színházukat is, ami egyszerre volt előadás és képzőművészeti alkotás, mint mondjuk Tadeusz Kantor esetében. Az előadásnak való alárendeltség vagy mellérendeltség mindazonáltal nehézzé teszi a nézők számára, hogy külön foglalkozzanak a díszlettel, a díszletek-jelmezek inkább tudatalattomosan hatnak, észrevétlenül. Antal Csaba díszletei szívósan, rendületlenül feszegetik ezt a megkülönböztetést, kopogtatnak a múlandóság ajtaján. Egyébként már a legelső díszlete is, amelyik egy kis padlástérben, néhány tucat néző előtt intim lakásbelsőt ábrázolt, hordozott valamit a később kibomló monumentalitásból. Az *Oszlopos Simeon* díszlete volt ez, Kaposváron. Gondolhatnánk, nem véletlen, hogy Antal a legendás Kaposváron, hol másutt? kezdte a díszlettervezői pályáját, ez azonban egy véletlen találkozásnak volt köszönhető, amikor a jó szimatú Ascher Tamás felmérte, kivel is áll szemben, és beajánlotta Gazdag Gyulának. Később maga is legendás előadásokban dolgozott vele. Hogy ez az út Kaposváron, Szolnokon, Debrecenen át Milánóig, Oslóig, Cambridge-ig, Washingtonig, Párizsig, Epidaurusig, Palermóig vezetett, az már egy másik történet.

Itt állok Georges Banu szép, halhatatlan, bölcs szavai előtt, amelyek hol áttetszenek, hol nem. Itt állok egy hatalmas színházi koponya mellett, amelyik egy olyan előadáshoz készült, amelynek a szövegét én fordítottam. Jut eszembe: nekem Antal Csaba kétszer mentette meg az életemet. Egyszer a kiállításon is szereplő Schroffenstein-család díszletének megtervezésével, amikor is két mozdulattal megoldotta egyrészt a járássok logikáját, másrészt a Kleist-mű titokzatos metafizikájának színhelyét. Mondanom sem kell, hogy egy iszonyatosan súlyos, nehezen összeszerelhető alkalmatosságot tervezett a bélyegnyi stúdiószínházba, a díszletmunkások közölték, hogy a rendelkezésre álló idő alatt lehetetlen lesz beépíteni (de mit tesz isten, mégis sikerült). A másik alkalommal a saját darabomat rendeztem Zalaegerszegen, *A pincért*, amikor egyetlen csillár finom átmozgatásával helyszínt és idősíkot váltott (helyettem). Ezért sem vetheti senki a szememre, ha kissé elfogult vagyok vele.

Egy halott udvari bolond mellett állva, Georges Banu hol látszó, hol eltűnő szövegével a hátamban nagyon egyszerű dolgom van. Ezek mindent elmondanak. Banu a díszletre mint önálló ontológiai, episztemológiai, esztétikai létezőre tud rátekinteni, habár mindeközben tökéletesen tisztában van szolgáló funkciójával is, és Antal Csaba személyét, életművét mélyen ismeri.

Mindebből látható, hogy voltaképpen pokoli nehéz dolgom van. Szerencsére a fiam, Jonatán a segítségemre sietett, és megmondta, mit kell mondanom.

A fák nevében a kiállítást megnyitom.

Forgách András